

הלכות והליכות "מנהגי אבילות בבית האבל"

אבילות שבעה

משה תיקן להם לישראל שבעת ימי אבילות אע"פ שאבילות מדאורייתא אינו אלא יום אחד (ירושלמי כתובת פרק א).

רמז מהתורה מדכתיב (בראשית ג) "ויעש לאביו אבל שבעת ימים" ודרשו "ויהי לשבעת הימים ימי המבול" מלמד שתלה להם הקב"ה שבעת ימי אבילות של מתושלח הצדיק (ב"ר פ"ב לב סנהדרין קה, ב).

תחילת אבילות שבעה

עם הבאת הנפטר לקבורה וסתימת הגולל מתחילים האבלים את אבילות השבעה (מש"ע שעה א) ועל פי הכלל מקצת היום ככולו יום הקבורה נחשב כיום ראשון של האבילות גם אם הקבורה הסתימה סמוך לשקיעה.

חליצת מנעלים: חולץ מעילו מיד אחר סתימת הגולל (שו"ע שעה ה).

הטעם באבילות שבעה

לנוח מעסקיו לשבוע אחת כדי למת ולזכור אותו "וזהי יתן אל ליב" כי זה סוף כל האדם ויפשפש במעשיו.

שאם היה הולך לעסקיו ולמלאכתו היה שוכח את מתו ויום המר לכן ציוותה התורה טומרה לכהנים (פרשת אמור) כדי שיתעסקו בקרוביהם שמתו ויתאבלו עליהם (ילקוט יצחק מצווה רסד).

מקום ישיבת שבעה

יש הנוהגים: לישב במקום יציאת הנשמה, **והטעם:** לפי שכתוב שהנפש מתאבלת כל שבעה במקום שנפטרה וכשבאים ויושבים שם מתנחמות (שבת קנב, א, רש"י שם במקום שמת תשובות הגאונים שערי צדק חלק ג ש"ד סימן ו בשם רב פלמי גאון).

מרוחק: נוהגים לשבת במקום שבו המת היה, **והטעם:** על פי הזהר (דף ריש רע"א) אמר ר"י כל ז' יומי נשמתא אזלא מביתיה לקבריה ומקבריה לביתה ואתאבלת עילוי דגופא אזלא ויתבא בביתיה חמי לכלהו עציבין ומתאכלא ביאור בשבעת ימי האבל הנפש הולכת וחוזרת מביתו לקבר ומקבר לביתה וכו' (וכן כתוב בפרקי דר"א פרק לד חובא ברוקח סס"שיג, שבלי הלכת שמחות סימן כא), ולכן מקום האבילות הוא בביתו.

ישיבה על גבי כסא

אבל אסור ליישב על גבי כסא או ספסל אלא על גבי קרקע (סוף פרק ג דמועד קטן) ומניין מדכתיב (איוב ב יג) "וישבו אותו לארץ".

המנהג היום מכיון שירדה חולשה לעולם לישב על גבי ספסלים נמוכים והמנהג להקל בתוך ג' טפחים לארץ (קונטרס עיון תפילה הנספח לסידור דע"ק)

כיסוי המראות בבית האבל

נוהגים לכסות את המראות [והתמנות] שבבית האבל (דרכי חיים סימן לב ה)

הטעם: משום שהמראות גורמות שמחה מסוימת ואבל אסור בשמחה. **טעם אחר:** לפי שמתפללים בבית האבל ואסור להתפלל מול מראה (משנ"ב או"ח צ ס"ק עא) כדי שלא יאמרו שהוא משתחוה לבבואה שלו (עין רדב"ז ח"ד סימן קו על פי הגמרא בחולין מא שמא יאמרו לבבואה קא שחיט) [ולפי זה אין צריך לכסות את כל המראות שבית אלא רק בחדר שמתפללים שם] (כל בו על הלכות ומנהגי אבילות).

טעם אחר: לפי שמראות קשורות בעקיפין לחלק מהעינויים בהם חייב האבל עיין שם (עין דרשות חת"ס ח"ב שו ע"ב על פי הגמרא במוע"ק מו, א).

טעם אחר: לפי שצריך שימור מלחסתכל המראות כי נודע מהמקובלים

כי בכל דיוקן ודיוקן אית רוח ולכן המסתכל במראה ללא צורך הרוח מתלבש בדיוקנא ומזיק לו במוותו ובימי השבעה שיש יותר

העלון מוקדש לע"נ

דודי הגאון רבי מרדכי לייב הלוי קצנלבוגן ב"ר משה זצ"ל

אשר משחר נעוריו שקד בתורה, מופלג בדיעתה, גילה צפונות רבותינו

כשאי אפשר לשבת במקום שנפטר [כגון שנפטר בבית החולים או במקום

מקום לרוחות להתדבק בו וגן מדת הדין שורה עליו לכן מכסים המראות (יערות דבש, שו"ת גנוי יוסף שוורץ סימן קמח, טעמי המנהגים).

כיסוי המראות בשבת

אין צריך לכסות המראות בשבת, **והטעם**: משום שהיו אבילות בפרהסיא (יסודי שמחות עמוד 145 הערה 20).

הדלקת נר

נוהגים להדליק נר בבית האכלים כל שבעה, **והטעם**: לעשות נחת רוח לנפטר לפי שידוע שהנשמה נהנית בהדלקת הנרות לפי שהנשמה מתהלכת בעידוני ההוד והשמחה ומתפשטת ומתרחבת מתוך הנאת אורה מפני שהיא חתיכת אור חצובה מאור השכל ומן הטעם הזה נמשכת אחר האור שהוא מינה אע"פ שהוא אור גופני והנשמה אור רוחני זך ופשוט ולכן המשיג שלמה המלך ע"ה לנר שאמר "נר ה' נשמת אדם" הרי לנשמה יש הנאה מהאור ובפרט כימי השבעה אשר נפש הנפטר עודנה מצויה בתוך ביתו מדליקים נר (הגרי"ח מכנדד בתורה לשמה סימן תקכ על פי דברי רבינו בחיי בפרשת תרומה).

יש שנהגו שאין מוצאים שום חפץ מבית האכל

(רע"א סימן שעו בשם הא"ר סימן רכד)

והטעם: משום שרוח רעה שורה עליהם (או"ח רכד וא"ר יור"ד שעו).

טעם אחר: לפי שהאכל הוריש את נכסיו והאכלים טרודים באכלם ואין להם פנאי כלל להתעסק בכל חפצי המת והעולם נכנסים ויוצאים והכל כהפקר ואנשים היו מעלימים משם חפצים כימי האכל לכן גזרו שאסור להוציא חפצים מבית האכל (משמרת השמחות פרק כה ה הערה *11).

יש אומרים: שאין לזה כל עיקר וטעות היא, והטעות הגיעה מדכתב "המשאיל חלוק לחבריו לילך בו לבית האכל אינו רשאי ליטלו ממנו עד שיעברו ימי האכל" (ספר יוסף אומץ עמוד 330 כי כך קבלתי מהגאון מה"ה סגל ז"ל, וכ"כ בעיקר הד"ט סימן לד אות ל).

להוציא כתבי הקודש

מסתבר שמותר להוציא כתבי הקודש, **והטעם**: משום שלא שורה עליהם רוח טומאה, ולכן מותר להוציא טלית ותפלין שמביאים האכלים להתפלל שם עם האכל, וכן מותר להוציא משניות שמחלקים שם לעילוי נשמות הנפטר (חוט שוני שפ סוף כב א).

אכילה ושתייה בבית האכל

עיקר המנהג הוא שלא להוציא מבית האכל אכל לאכול ולשתות בבית האכל מותר (עין כתובות ה, ב שהיו עושים סעודות גדולות בבית האכל והיו אחרים משתתפים ומברכים את האכלים) [וכן נוהגים הספרדים והתמנים].

יש הנוהגים: שאף לא שותים ואוכלים בבית האכל, **והטעם**: לפי שרוח

רעה שורה שם (משמרת שמחות פרק כה הערה 14 שכך הקפיד הגרי"א).

איסור ללמוד תורה

האכל אסור בלימוד תורה לשמה, **והטעם**: לפי שהלימוד מביא לידי שמחה שנאמר "פיקודי ישרים משמחי לב" אאסור בתורה ונביאים וכתובים משנה תורה ואגדות (שו"ע שפד א).

דברים המותרים ללמוד

ספר איוב והדברים הרעים שבסר ירמיה, מסכת מו"ק, דיני אבל ומנוחה וכן הלכות אבילות (שו"ת מהרי"ל רצא, שו"ע או"ח תקנד ב לבוש יור"ד שפד).

לימוד עצמי

אף הדברים המותרים ללמד אינו רשאי ללמוד עם אחרים רק הם נושאים ונותנים והוא מושב בשפה רפה (שו"ע שפד ד), **והטעם**: משום שיש בזה פרסום טפי ואסור (טור שם), **טעם אחר**: משום שכלומד עם אחרים יש בו שמחה (לבוש).

שנים מקרא ואחד תרגום

אף שאכל אסור בלימוד תורה, ומיהו שתים מקרא ואחד תרגום מותר לומר בשבת.

מיטת הנפטר

יש אומרים: שיש להניח את המטה שישן בה הנפטר מוצעת, ולא יישן בה אדם כל שבעה (תוצאות חיים עמוד קלב).

צריך האכל לפחד ולדאוג במעשיו ולחזור בתשובה כל שבעה

(שו"ע שצד ו).

עשיית מלאכה

אבל אסור בעשיית מלאכה כל שבעה מדרבנן (מוע"ק טו, ב)

רמז מהכתוב מדכתיב "והפכתי חגיכם לאכל" הרי שהקיש הכתוב חג לאכל, מזה חג אסור במלאכה אף אבל אסור במלאכה (רמב"ם אבילות פרק ה הלכה ז).

טעם איסור מלאכה: כדי שלא להסיח דעת מהאבילות (לבוש שפא).

מלאכות אוכל נפש

כל המלאכות שמותר לעשות ביום טוב מותר לעשות בימי אבלו (דרכי משה סימן שפ ה).

צרכי הבית

כיבוד הבית החדת כוסות הצעת המיטות אין בהם משום מלאכה לאכל, וכן מותר לאשה לאפות ולבשל בימי אבלה כל הצריך לה (טושו"ע שפ כב). **והטעם**: שלא נאסר על האכל משום שלא כולם עשירים שיש להם משרתים שיעשו מלאכות אלו והיו ליה גזירה שאין רוב הציבור יכול לעמוד בהם לכן לא גזרו על זה והתירו לעשות מהם כל הצריך לו (לבוש שפ כב).

אשת אבל

גם לאשתו של האבל אסורה במלאכה בימי אבלו של בעל (דע"ק סימן שפ, מסגרת השולחן סימן שפ), **והטעם:** משום משעה ידיה של בעלה (מסגרת השולחן שם).

נקיט הבית

מותר לנקות הבית ולשמוף הבית בימי השבעה (מוע"ק כז, ב, טושו"ע שעה ז). **ונהגו לעשו כן** רק לכבוד שבת ולא לשמוף עם חומרי הברקה (שלמת חיים סימן ריה, עיין אורחות רבינו).

המנהג שאין הנשים האכלות אופות ומכשלות וכל שכן שאינם מנקות את הבית אלא קרובות ושכנות באות ומתנדבות לצורך זה, **והטעם:** לפי שהאכלים נמצאים בצער עמוק על פטירת יקירם ואין בכוחם לעשות דבר זו ולכן נשים אחרו עשות את העבודה במקומם אף שמלאכות הבית מותרות (ספר נחלת אבות מנהגי אכלות נד טעמי המנהגים שם נד עיין בספר נהגו העם עמוד קצז).

צחצוח מנעלין

מותר לאבל לצחצח את מנעליו תוך שבעה ונעלי גומי ובד שלובש או נעלי העור של שבת שלובש, **והטעם:** משום שצחצוח מנעלים אינו בכלל כיבוס.

כתיבה

יש אומרים: שכתובה אף באופן המותר בחול המועד אינה מותרת רק אם אי אפשר לו על ידי אחר (קיצור שולחן ערוך רח ז).

שאלת שלום בבית האבל

אין שואלים שלום בשלום האכלים (שו"ע שפה א) וכן אין שואלים בשלום זה לזה בבית האבל (ערוה"ש שפה ד), **והטעם:** משום ששרויין בצער לא נאה להתראות בשלום (שם שמג ד).

אמירת מזל טוב לאבל

מותר לומר לאבל מזל טוב ושאר איחולים וברכות (שו"ת שלמת חיים ח"ד סימן קלד).

קבלת מתנה

אבל לקבל מתנות: אין לאבל לקבל מתנות, **והטעם:** משום שנראה כדורש שלומו (שו"ת כ"ס סוף או"ח).

אם אבל יכול לדבר בטלפון

דיבור לצורך: פשוט שלצורך מותר לדבר בטלפון בתוך השבעה ולכן כשקוראים לו לנחמו בטלפון מותר לגשת לטלפון ולקבל את התנחומין, **דברים בעלמא** לדבר דברים בעלמא וכ"ש לשאול בשלום חברו אפילו לבנו אסור (שו"ת רבבות אפרים חלק ג' סימן שעז).

יציאת האבל מביתו

אבל תוך שבעה אסור לו לצאת מביתו, והטעם: כדי שלא להסיה דעתו מהאבילות כשיצא למקום שיש שם בני אדם (ילד"י סימן לג א).

לשבת שבעה בבית אחד ולישון בבית אחר

במקום הצורך מותר לאבל לשבת שבעה בבית האבל ולישון בביתו בלילה, וכשאי לצאת מהבית בלילה כשאין הרב אנשים בחוץ (שו"ת אגרו"מ יור"ד חלק ב סימן קעב).

החזקת תינוק

לא יקח האבל תינוק כל שבעה, והטעם: כדי שלא יבוא לידי שחוק ונמצא מתגנה על חבריות (גמרא מוע"ק כז, ב אמר רב פפא).

אכילת בשר ויין

אבל מותר באכילת ולשתות יין (רמב"ם הלכות אבילות פרק ד הלכה ו, טושו"ע שעה ח).

ברכת שהחיינו

מותר לאב לברך "שהחיינו" אם צריך כגון בחנוכה או בפרי חדש (מג"א תקנא ב, קשו"ע רי ט, ספר חסידים תתלט).

ברכת הגומל האבל מברך ברכת הגומל ואינו עולה לתורה (שו"ת תשובה מאהבה ח"ג סימן תמט).

סדר התפילה

תפילין

אבל ביום הראשן אחר הקבורה אינו מניח תפילין (מו"ק טו, א).

מנין מזה שאמר הקב"ה ליחזקאל ביום אבלו (יחזקאל כד יז) "פארך חבוש עליך" ותפילין נקראין פאר ומזה למדו שאסור להניח תפילין.

והטעם: לפי שביום הראשון יש מרירות אצל האבל שנאמר" (עמוס ח י) "ואחריתה כיום מר".

תפילין ביום ב' אבל ביום הב' [שלמחרת יום הקבורה] מותר להניח תפילין רק לאחר הנץ החמה.

תפילין של ר"ת

אבל שרגיל בכל יום להניח תפילין של ר"ת

יש הנוהגים: שלא יניח תפילין של ר"ת בכל ימי אבלו (באר היטב או"ח לח ה בשם האר"י ז"ל, ברכ"י יור"ד שפה ג), **ויש הנוהגים:** להניח (שע"ת תקנה ב בשם המקובל הרש"ש, ברכ"י לח ד). **ויש הנוהגים:** להניח בצנעה (אות חיים ושלום ס' לח).

טלית: אבל חייב ללבוש טלית גדול גם ביום הראשון לאחר הקבורה (ד"מ שפה, פרישה א דוקא תפילין אינו מניח משום שנקרא פאר אבל ציצית ביום הראשון מניח).

מנין בבית האבל

במקום שנפטר המת: מצווה להתפלל בעשרה במקום שנפטר המת (רמ"א יור"ד שפד ג).

במקום שיושבים שבעה: המנהג להתפלל במקום שיושבים שבעה אף אם לא נפטר שם המת (גשר החיים פרק כ ג א, שלחן גבוה סימן שצנ ו שמנהג ירושלים ושאלוניקי שאנישי חסד עושים מנין לאבל).

צירוף למנין אבל מצטרף למנין (רמ"א יור"ד שפד ג).

צורת התפילה האבל אינו מוגביה קולו (לקט יושר ח"ב ד 95).

אבל שליח ציבור

יש הנהוגים: שאין האבל ניגש חוץ בימי השבעה, וראייה מדברי המור (יור"ד שפד ג) שהביא מתשובת אבי הרא"ש (כלל כז ב) שכתב וכשמתפללים בבית האבל, אם אין שם מי שיתפלל להוציא הרבים ידי חובתן יכול האבל להתפלל להוציא אחרים ידי חובה כי האבל חייב בכל המצוות, ומדכתב אם אין שם אחר משמע שלכתחילה לא יתפלל האבל להוציא אחרים ידי ובה (וכן כתב השו"ע שם).

והטעם: משום שכל שאפשר למצווה להיעשות על ידי אחרים בשמחה, כגון תפילה שצריכה שמחה כדכתיב "עבדו את ה' בשמחה" עבדינן ולכך אשמועינן הכא שאם אין שם מי שיתפלל וכו' (הגאון ר' יצחק פלאג' ז"ל בספרו יפה ללב חלק חוור"ד שפד ג).

יש הנהוגים: שהאבל הוא החזן בימי השבעה, וכל שכן אם הוא אבל על אביו או אמו שיותר טוב הוא להתפלל הוא בעצמו ומועיל יותר טוב מקדיש יתום (מהרי"ן בשו"ת פעולת צדיק ח"ד סימן קפח)

ברכת "שעשה לי כל צרכי"
הנהוגים שאין מברכים ברכת "שעשה לי כל צרכי" בתשעה באב אינם מברכים ברכה זו בשבעת ימי האבלות, **והטעם:** משום שאבל אסור בנעילת הסנדל (הוכא בספר אבילות הלכה ומנהג פרק יא הערה מו מהגרא"י גרינמן ששמע מאביו הגר"ש גרינמן בשם החזו"א).

קרבתות
האבל אינו אומר קרבתות רק פרשת התמיד ומשנת "איזה מקומן" ו"ברייאת דרבי ישמעאל" (שו"ע או"ח תקנד ד לענין ת"ב, ובמשנ"ב ג ס"ק א כתב שאבל דינו כתשעה באב).

המנהג ברוב המקומות להתפלל בכל יום בבית האבל וביום השביעי יש מנהגים חלוקים.

ברכת כהנים

כהן אבל אינו נושא כפיו (שו"ע או"ח קבא מג).

והטעם: לפי שהאבל שרוי בצער ונשיאת כפיים צריכה להיות בשמחה (עיין משנ"ב קבא ס"ק מג).

ועוד משום שיש בזה משום שאילת שלום דכתיב "וישם לך שלום" ואבל אסור בשאילת שלום.

כהנים אחרים

יש הנהוגים: שאין הכהנים נושאים כפיהם ואין אומרים "או"א ברכנו בברכה המשולשת" (משנ"ב קבא ג ס"ק ו).

ומנהג ירושלים שהכהנים נושאים כפיהם, ולכן אם אין כהנים יאמרו "או"א" (שע"ת או"ח קבא ד"ה נראה, אורחות רבינו ח"ג עמוד ריב בשם החזו"א).

לדעה זו אם האבל הוא החזן אינו מקריא פסוקים אלו לכהנים אלא אחר (הגרשו"א הליכות שלמה תפילה פרק יח דבר הלכה אות ד).

תחנון "והוא רחום"

אין אומרים "והוא רחום" בית האבל ואין נופלים על פניהם לאחר גמר התפילה, **והטעם:** משום שנאמר (עמוס ה י) "והפכתי חגיכם לאבל" ומקשים אבל לחג מה בחג אין אומרים תחנון כך אין אומרים בבית האבל תחנון (שבלי הלקט סימן ל).

טעם אחר: על ידי אמירת תחנון שיש עימו וידוי (אשמנו בגדנו) האבל מגביר את מידת הדין שבלאו הכי מתוחה כמגדו (לבוש קלא א).

מזמור "למנצח" אין אומרים מזמור "למנצח" בבית האבל.

"אל ארך אפים"
אין אומרים "אא"א" [תפילה הנאמרת בימי שני וחמישי בפתיחת ההיכל לפני קריאת התורה] בבית האבל (משנ"ב קלא ס"ק לח).

קריאת התורה
מותר להביא ס"ת לבית האבל לקריאת התורה (ערוך השולחן קלה לב).

עלייה
האבל אינו עולה לתורה בימי השבעה גם אם הוא כהן (שו"ע יור"ד שפד ב), לפי שאבל אסור בתלמוד תורה משום שמחה ואין לך שמחה גדולה מעליה לתורה שהיא משמחת את הלב (ספר נחלת אבות מנהגי אבילות טעמי המנהגים שם סג).

"ובא לציון גואל" – "ואני זאת בריתי"
באמירת "ובא לציון" מדלגים את פסוק "ואני זאת בריתי" ומתחילים מיד באמירת "ואתה קדוש" (א"ר קלא לט בשם אבודרהם).

הלל בר"ח

יש הנהוגים: שאין קוראים את ההלל בראש חודש בבית האבל (ט"ז יור"ד שעו ב).

והטעם: משום שאין אומרים דבר שמחה (מנהגי רבי קלנימוס הוכא בקובץ שיטות מוע"ק דף כא, א).

טעם אחר: משום לועג לרש לפי שהנשמה נמצאת שם ואיך יאמרו "לא המתים יהללו י"ה" (מנהגי רבי קלנימוס שם, שירי כנח"ג סימן תכב בשם רוקח פרישה ב"ח מהרי"ל, באר היטב יור"ד שעו ב).

והמנהג שהציבור אומר הלל והאבל יוצא החוצה (פתחי תשובה יור"ד קלא ב בשם שו"ת נו"ב).

תפילת יום כיפור קטן

יש אומרים: שאין האבל רשאי לומר תפילת יו"כ קטן, **והטעם:** משום שאינו מסדר התפילה (יוסף דעת סימן שעו כיון שאין רבים אומרים אותה).
יש אומרים שיכול לומר חוץ מהווידוים (שו"ת יהודה נעלה סימן שנג).

בר"ח אלול: יש אומרים שלכל השיטות יאמר **והטעם:** לפי שנתקבל ברוב תפוצות ישראל לאומרו (כמש"כ המט"א תקפא ג) ואם כן הוי מסדר היום (נמעי גבריאאל אבילות פרק קב ד).

אמירת תהילים לנשים

יש אומרים: שנשים יכולות לומר תהילים בימי השבעה **והטעם:** משום שאין לנשים מצות תלמוד תורה ממילא אין אמירת תהילים משום תלמוד תורה רק משום תפילה (ספר זכרון יוסף צבי פרק ו כל תוך שבעה ובית האבל בשם החזו"א).

קידוש לבנה

אבל כל שבעת ימי אבלו לא יקדש הלבנה, **והטעם:** משום שיכול להמיתן אחר השבעה (מג"א תכו ד). ואם קיים חשיש שיעבור זמן ברכת הלבנה מותר לאבלים לברך בתוך בעת ברכת הלבנה.

052-7 לקבלת העלוו במייל: lev17382@gmail.com